

דתנן: (754) מי שלוח מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו, לא יחזיר לבניו, ומת הגר, לא יחזיר לבניו, מפני שהם אינם יורשים אותו.

ואם החזיר לבניו — אין רוח חכמים נוחה הימנו.

דהיינו, הוא לא הוסיף נחת רוח לחכמים במעשיו, שאין הם מחזיקים לו טובה על כך, מפני שלא הצריכוהו לעשות כן. (755)

ומקשינן סתירה מהמשנה על דברי הברייתא:

וחתנן, (756) הרי שנינו בסוף מסכת שביעית:

מי שלוח מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו, לא יחזיר לבניו. ואם החזיר — רוח חכמים נוחה הימנו! (757)

ומתצינן: לא קשיא!

כאן, הבריייתא ששנינו בה שאין רוח חכמים נוחה הימנו, מדובר בה במי שהורתו ולידתו היו שלא בקדושה. שאמו הרתה אותו בהיותה גויה, ואף ילדתו בלא שהיא התגיירה.

ואילו כאן, במשנה, ששנינו בה שרוח יח-א חכמים נוחה הימנו, מדובר בה בכן שהורתו שלא בקדושה, שבעוד אביו גוי נכנסה אמו להריון ממנו, ונתגיירה אמו לפני שהוא

מתוספות כאן. וכן כתבו תוס' הרא"ש והר"ן והריטב"א.

והר"ן כתב טעם לדבר: אין רוח חכמים נוחה ממנו מפני שמשה את דינו של הגר לדין ישראל שהורתו ולידתו בקדושה.

אך הרשב"א הקשה על זה: הרי עכשיו הוא גר צדק, ומה איכפת לי שיתן לו כפי שנותנים לישראל?

ומטעם זה הרשב"א מסכים עם פירוש רש"י ש"אין רוח חכמים נוחה הימנו" היינו שאינם נותנים לו על זה לא ברכה ולא קללה.

[ותוספות נתנו טעם אחר מדוע לא נח לחכמים במעשיו. ועיין שם].

756. על פי הגהת הב"ח הגר"א, וכן כתוב בריטב"א. [ובספרים שלפנינו כתוב "והתניא". אך מאחר שזו משנה ולא ברייתא דרך הגמרא לומר "והתנן"].

757. הטעם לכך שרוח חכמים נוחה הימנו יתבאר להלן.

בכך דבר, שהרי גוי אינו יורש את אביו הגר [אם אביו התגייר לאחר שהולידו, אזי אין הוא מתייחס לאביו ואינו יורשו] לפיכך אין חשש שמה יחזור לסורו. תוספות הרא"ש.

754. צריך לומר "דתניא", וכן מצוטט בר"ש שביעית י, ט [מסורת הש"ס], וכן הגירסא בריטב"א. ובהגהת הגר"א כתב שאף הגירסא "דתנן" מיושבת למרות שהגמרא מביאה ברייתא ולא משנה.

755. כך פירש רש"י. וכוונתו: בדרך כלל כשהזכר בגמרא "אין רוח חכמים נוחה הימנו", היינו שעשה שלא כהוגן, [כמובא בר"ן ועוד]. אבל כאן אין שום פסול במעשיו, אלא היינו שלא הוסיף נחת רוח לחכמים במעשיו ולא הועיל דבר.

אבל, לדעת רוב הראשונים, גם כאן הברייתא אומרת שאין רוח חכמים נוחה הימנו מפני שעשה שלא כהוגן, כדרך שכוונת הגמרא בכל מקום. [ותוספות קמט א ד"ה מגמרי. וכן מוכח

נולד, ולידתו היתה בקדושה, בזמן שאמו
ישראלית גמורה. (758)
ומאחר שבזמן הלידה היתה אמו ישראלית,

יטעו הרואים, ויאמרו שהוא ישראל גמור,
ובכל זאת אינו יורש את אביו הגר. ולפיכך
נוח לחכמים שיירש את אביו. (759) (760) (761)

758. כלומר: יש לולד דין גר שנתגייר, מפני
שטבילת האדם נחשבת גם טבילה לעובר. כמו
שאמר רבא במסכת יבמות [עח א]: נכרית
מעוברת שנתגיירה בנה אינו צריך טבילה. מפני
שזהו מקום גידולו ואין אמו נחשבת חציצה
כלפיו, וכן פסק שלחן ערוך יורה דעה רסח ו.
[מנחת יהודה], ועיין מהרי"ט.

ובפשטות "לידתו בקדושה" היינו שאמו
התגיירה לפני הלידה, ואין הדבר תלוי באביו
כלל, אלא אפילו אם אביו לא התגייר עד לאחר
שנולד בכל זאת הוא בכלל "לידתו בקדושה".
[מפני שמשעה שאמו נתעברה אין לולד שום
קשר לגירות אביו].

אבל, במסכת בבא בתרא [קמט א] מסופר
שרב מרי בר רחל היתה "הורתו שלא בקדושה,
ולידתו בקדושה". ופירשו רבנו גרשום ורשב"ם
שנתגייר אביו לפני שהוא נולד. ומשמע שפירשו
ש"לידתו בקדושה" תלוי [גם] בגיור אביו,
שאביו התגייר לפני לידתו.
ועיין להלן הערה 761.

כתב הרמ"ה [ב"ב קמט א]: גר שהורתו שלא
בקדושה ולידתו בקדושה, אינו מתייחס לאביו,
אבל הוא מתייחס לאמו מדאורייתא. ולפיכך הוא
יורש את נכסיה, ואם בא על אשת אחיו מן האם
חייב עליה משום ערוה.

759. כך הבינו תוספות והראשונים את דברי
רש"י. [והמהרש"א מבאר מגין למדו לפרש כך
את דברי רש"י, עיין שם. ועיין קרבן נתנאל על
הרא"ש סימן כד אות ר].

והעולה מדברי רש"י לפי הסבר הראשונים:
בגר שהורתו ולידתו שלא בקדושה, לא
איכפת לחכמים אם יחזיר לו או לאו. ואילו בגר

שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה נח
לחכמים שיחזיר אבל אין כאן חיוב גמור.

הטעם לכך שגר שהורתו ולידתו בקדושה נח
לחכמים שיחזירו לו: מרש"י משמע שזהו מפני
שיש חשש שיבואו להחליפו בישראל גמור.

ורבנו תם פירש, שמדובר כאן בהלואה שלוחה
מן הגר, ומאחר שהגר היטיב עמו כשנתן לו
הלואה, לא נוח לחכמים שישלם רעה תחת טובה
אלא ראוי שיחזיר, אבל בפקדון אין צריך
להחזיר לבניו, מאחר שלא היטיב עמו. [מובא
בתוספות וברא"ש וברשב"א ועוד].

אבל קשה על זה: אם כן, מדוע בגר שהורתו
ולידתו שלא בקדושה לא יחזיר? והלא הוא
משלם רעה תחת טובה! [שיטה לא נודע למי].
[ויש ליישב את דברי רבנו תם לפי דברי הר"ן
הנ"ל הערה 755, שבגר שלידתו שלא בקדושה
לא נח לחכמים שיחזירו לו, כדי שלא ישוו את
דינו לדין ישראל גמור].

תוספות והריטב"א ושיטה לא נודע למי דחו
את חילוקו של רבנו תם, ולדעתם אין חילוק בין
הלואה לפקדון.

[טעם נוסף בהסבר "רוח חכמים כוחה הימנו"
עיין קרבן נתנאל סי' כד].

ר"י פירש את דברי הגמרא כאן להיפך
מפירוש רש"י:

גר שהורתו ולידתו שלא בקדושה — המחזיר
לו רוח חכמים נוחה הימנו.

גר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה
— המחזיר לו אין רוח חכמים נוחה הימנו,
מפני שבקלות אפשר לטעות ולחשוב שהוא
ישראל גמור, ואם יראו שמחזירים לו את הלואה
אביו יאמרו שדינו כדין ישראל גמור. ויש חשש
תקלה בדבר בדיני עריות, [לענין אם יש לו אחים

ואם כן קשה: מדוע רבא רצה לעכב את ממון איסור גיורא לעצמו? [וכנ"ל].

ונאמרו על כך כמה תירוצים:

א. לדעת רבנו תם דוקא בהלואה רוח חכמים נוחה מהמחזיר לו כדי שלא ישלם רעה תחת טובה, אבל בפקדון שהגר לא עשה לו שום טובה, אין צריך להחזיר, ותוספות וריטב"א חולקים על פירוש זה. [כנ"ל בהערה הקודמת].

ב. מה ששינונו שרוח חכמים נוחה מהמחזיר לגר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, היינו דוקא בגוי שבא על גויה שהריונו היה בעוד אמו גויה, [ואחר כך התגיירו], אבל רב מרי בר רחל אמו ישראלית גמורה היתה, ונמצא שאינו "גר". שהרי גוי הבא על ישראלית הולד ישראל גמור, ואינו יורש את אביו. [ר"ש סוף מסכת שביעית, ומובא בריטב"א ורשב"א כאן].

[ויש לפרש שמה שתיקנו בגר שלידתו בקדושה שיוורש את אביו, טעם הדבר: מפני שחששו שמא יחליפוהו בגר שהוליד בן שהורתו ולידתו בקדושה. ויאמרו שאפילו גר כזה אינו יורש את אביו, אבל כאן שרב מרי היה בן ישראלית גמורה, הרי הוא ישראל גמור, והכל יודעים שישראל יורש את אביו ישראל. ובדאי יבינו שרב מרי שאינו יורש את אביו היינו מפני שהורתו שלא בקדושה. וכעין זה כתב בירורי השיטות. אבל הרא"ש כתב כעין דברי הר"ש בסגנון אחר. ועיין קרבן נתנאל שם].

ג. תלמיד חכם שדחוק בפרנסתו, מותר לו לעכב את ממון הגר בידו. [ריטב"א].

להלכה: בשלחן ערוך [חשן משפט רכו ב] נפסק כדברי רש"י, וכתבו האחרונים שכשאמו מישראל אין צריך להחזיר לו, וכתירין ב' הנ"ל. [סמ"ע, ש"ך, הגר"א].

761. [לדעת רש"י [הנ"ל] גר שלידתו בקדושה מחזירין לו כדי שלא יחליפו בישראל.

ולכאורה לפי זה "לידתו בקדושה" היינו שגם אביו התגייר לפני לידתו, ויש חשש שמא יאמרו

שהורתם ולידתם בקדושה, ומת אחד מהם, והלך הוא ויבם את אשת אחיו שמת, יטעו הרואים ויאמרו שדינו כישראל ויבמו יבום, ואשתו אינה זקוקה לאחיו, אך באמת אין יבמו יבום, ועדיין היא זקוקה לאחיו, תוספות. או יש לחשוש שמא יקדש את אשת אביו ויאמרו שאין קדושין תופסין לו בה. תוס' רא"ש, ריטב"א].

ולפי זה בכל גר היה ראוי להחזיר ליורשיו, אלא שבגר שהורתו ולידתו בקדושה חכמים חששו שמא יחליפוהו בישראל ויבואו לידי תקלה בעריות.

[הר"ש [בסוף מסכת שביעית בתירוץ הראשון] כתב כדברי רבנו תם בהסבר הגמרא, אך נתן טעם אחר לחילוק שבין גר שלידתו בקדושה לגר שאין לידתו בקדושה, וכן מובא ברשב"א כאן, עיין שם].

בשלחן ערוך [חשן משפט רכו ב] נפסק כדברי רש"י. [והסמ"ע הביא את דעת ר"י, ועיין מפרשים שם].

ועיין בהערה הבאה.

760. במסכת בבא בתרא [קמט א] מסופר שרב מרי בר רחל היה גר שהורתו היתה שלא בקדושה ולידתו היתה בקדושה, ואביו איסור גיורא [הגר] הלך למות, והיו בידי רבא שלש עשרה אלף זוז השייכים לאיסור בפקדון, ורבא רצה לזכות בהם לאחר מותו. [ע"ש].

והתקשו הראשונים: מדוע רבא רצה לזכות באותו ממון? וכי לא היה רוצה שתהיה רוח חכמים נוחה הימנו?!

וקושיא זו אינה קשה לדעת ר"י [שהובא בהערה הקודמת] הסובר שבגר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה המחזיר לו אין רוח חכמים נוחה הימנו.

אבל, לדעת רש"י [שהובא שם] גר שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה המחזיר לו רוח חכמים נוחה הימנו, וכן פסק שלחן ערוך [חשן משפט רכו ב. ועיין מפרשים שם].

עד כאן הגמרא דנה בדברי רבא ובדברי הברייתא המובאת בדבריו.

ובראשית דבריו אמר רבא: "דבר תורה עובד כוכבים יורש את אביו, שנאמר: "וחשב עם קונהו" — ולא עם יורשי קונהו, מכלל דאית ליה [שיש לו לגוין] יורשים".

ומביאה הגמרא, שאף רב חייא בר אבין אמר [בשם רבי יוחנן], שעובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה, אלא שהוא הביא מקור אחר לדבריו:

רב חייא בר אבין אמר בשם רבי יוחנן: עובד כוכבים יורש את אביו דבר תורה.

דכתיב [דברים ב]: "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר". כלומר, נתתי את הר שעיר לעשו, להורישו לבניו. (762)

ומכאן אתה למד, שבני עשו מורשים את הר שעיר לבניהם, למרות שהם עובדי כוכבים.

ומקשינן על דברי רבי חייא בר אבין:

ודלמא, שמא דין בני עשו שונה מדין שאר עובדי כוכבים, שהרי עשו היה בנו של יצחק, ויתכן שדינו הוא כישאל מומר. והרי דין **ישראל מומר שאני**, שונה הוא מדין הגוי. ולעולם גוי גמור אינו יורש את אביו! (763)

ומתריצין: **אלא** בהכרח, צריך לומר שרבי חייא בר אבין הוכיח שגוי יורש את אביו מפסוק אחר בהמשך הפרשה שם.

שנאמר: **"כי לבני לוט נתתי את ער ירושה"**. ומכאן מוכח, שבני לוט מורשים את ער

שאביו כבר התגייר קודם לכן, אבל אם רק אמו התגיירה לפני לידתו, אין חשש שמא יחליפוהו בישראל, שהרי באמת גם ישראל גמור שנולד מישראלית ומגוי אינו יורש את אביו הגוי. ודוקא כשגם אביו התגייר לפני לידתו יש לחשוש שמא יטעו ויאמרו שאמו נתעברה לאחר גירות שניהם והרי הוא כישאל גמור ויאמרו שלמרות הכל אינו יורש את אביו.

ואכן רשב"ם ורבנו גרשום במסכת בבא בתרא קמ"א, פירשו ש"לידתו בקדושה" היינו שהתגייר אביו לפני שנולד. [וכנ"ל הערה 758]. וכן לדעת ר"י, גר שהורתו ולידתו בקדושה, חששו שמא יאמרו שהוא ישראל גמור ומתייחס לאביו מדאורייתא. וכל זה שייך אם התגייר אביו לפני שנולד. אבל אם לא התגייר עד לאחר לידתו, אזי, אפילו אם יטעו ויאמרו שהוא ישראלי גמור מאחר שאמו ישראלית, בכל זאת ידעו שאביו גוי, וגוי הבא על בת ישראל ונולד להם בן, הרי למרות שהוא ישראל גמור, בכל זאת אינו מתייחס לאביו הגוי.

[דין יבום אינו נהוג אלא באחים מן האב כמבואר ברש"י על דברים כה ה. ואין לחוש לחשש ר"י הנ"ל ביבום אלא אם יאמרו שגם אביו היה ישראל].

762. הרא"ש [סי' כב כג] כתב שעשו לא ירש את שעיר מאביו [אלא שעיר ניתנה לו], וראית הגמרא היא ממה שעשו הוריש את שעיר לבניו. ורש"י על התורה [דברים ב ה] פירש שעשו ירש את הר שעיר מאברהם [ומובא בס' המקנה]. ועיין מהרי"ט וספר המקנה ד"ה מי כתיב וחשב. וספר בירורי השיטות.

763. התבאר לעיל [בהערה הקודמת] בשם הרא"ש, שעשו הוריש את ארץ שעיר לבניו, ולפי זה משמע מדברי הגמרא שאף בני עשו היו ישראלים מומרים.

והקשה רש"ש: עשו לקח את נשיו מבנות כנען [כמבואר בספר בראשית], וישראל שלקח כנענית הולד כמוה ואינו נחשב בנו ואינו יורשו. [יבמות כב במשנה], ואם אכן נכרי אינו יורש את

לבניהם, למרות שאינם מזרעו של אברהם, והם גויים גמורים.

והגמרא מבארת מדוע כל אחד משני האמוראים האלו, לא למד מהפסוק שהביא חברו:

נמצא שלדברי הכל גוי יורש את אביו דבר תורה. אלא שנחלקו אמוראים מה הוא מקור דין זה:

[א] **ורב חייא בר אבין — מאי טעמא, מאיזה טעם לא אמר כרבא?** (764)

כי לדעת רב חייא בר אבין יש לדחות את ראית רבא, ולהקשות על דבריו:

לדעת רבא, לפי שנאמר: "וחשב עם קונהו", ולא עם יורשי קונהו, מכאן שיש יורשים לגוי.

מי כתיב, וכי נאמר בפירוש בפסוק "וחשב עם קונהו, ולא עם יורשי קונהו"? והלא לא נאמר אלא "וחשב עם קונהו" בלבד. ואם כן, יתכן שהפסוק כלל לא בא למעט את יורשי קונהו! (765)

ולדעת רב חייא בר אבין, לפי שנאמר: "כי לבני לוט נתתי את ער ירושה".

ישראל מומר. ועיין באילת השחר שביאר כיצד בני עשו הגויים ירשו את ארצם מאביהם [ודבריו מתאימים לפירוש מהרי"ט].

אביו, אם כן כיצד בני עשו ירשוהו? והלא הם אינם ישראלים מומרים אלא כנעניים! ותירץ: ודאי עשו גייר את נשיו לפני שנשאן, כי היה מראה את עצמו לפני אביו יצחק להולך בדרך הישר.

764. רבא למד שגוי יורש את אביו מהכתוב "וחשב עם קונהו", שדרשו מכאן — "ולא עם יורשי קונהו", ומדובר כאן בעבד עברי שנקנה על ידי גוי. ומכאן שגוי יורש את אביו.

אבל יש להעיר על דבריו: הכתוב "כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר" מדבר בזמן דור המדבר, ובני עשו כנראה כבר מתו, [כשם שבני יעקב כבר מתו], וכי נאמר שגם בניו ובני בניו גיירו את נשותיהם [או נשאו ישראליות]? [ועיין אילת השחר].

765. גם רבי חייא בר אבין מודה שלפי האמת אכן דורשים את הפסוק "וחשב עם קונהו" — ולא עם יורשי קונהו, שהרי להלכה למעשה אף לדעתו גוי יורש את אביו, ומנין נדע שעבד עברי אינו עובד את יורשי קונהו? אלא בודאי לפי האמת לדברי הכל דורשים מ"וחשב עם קונהו" — ולא עם יורשי קונהו, אבל, כל זה רק לאחר שלמדנו מבני לוט שגוי יורש את אביו. ולולי שלמדנו זאת מבני לוט, היה רב חייא בר אבין דורש מהכתוב "וחשב עם קונהו" למעט שקונהו אינו יכול למוכרו או לתתו במתנה לאחר [רש"ש].

ובמהרי"ט כתב שרק עשו עצמו היה ישראל מומר, אבל בניו אינם ישראלים כלל. ונראה להוכיח כדבריו ממה שמבואר מהרמב"ם [איסורי ביאה יב יז] שהאדומים צריכים גירות. ומקורו — הגמרא במסכת יבמות עח א. ולפי זה קשה: כיצד עשו הוריש לבניו? והלא הם היו גויים, והגמרא מנסה לומר שגוי אינו יורש את אביו בן ישראל!

[ופירושים נוספים נאמרו בגמרא כאן, עיין ספר בירורי השיטות].

ובאמת מהרי"ט מפרש את דברי הגמרא כאן שלא כדברי הרא"ש, אלא הגמרא מדברת כאן על עשו עצמו שירש את אברהם. והוא היה

[ב] **ורבא** — מאי טעמא, מאיזה טעם לא אמר רב חייא בר אבין?

כי לדעת רבא יש לדחות את ראית רב חייא בר אבין, ולומר שלמרות שבני לוט הורישו את ער לבניהם, בכל זאת שאר הגויים אינם מורישים לבניהם. כי משום כבודו דאברהם, שאני! בני לוט שונים משאר הגויים משום כבודו של אברהם, שלוט היה בן אחיו. (766)

שינו במשנה [לעיל יד ב]: יתירה עליו [על עבד עברי] אמה העבריה, שקונה את עצמה בסימנין.

ומביאה הגמרא ברייתא, שלכאורה היא סותרת את דברי משנתנו:

תנו רבנן:

יש זכויות שנאמרו בעברי שאין אותם באמה עבריה.

ויש זכויות שנאמרו באמה עבריה שאין אותם בעבד עברי.

יש זכויות שנאמרו בעברי: שאם נמכר לעבד, הרי הוא יוצא בשנים [לאחר שש שנים], וביובל, ובמיתת האדון, (767) **מה שאין בן בעבריה, שאינה יוצאה באף אחת מן היציאות הללו.** [ויבואר להלן].

ויש זכויות שנאמרו רק בעבריה:

[א] **שהרי עבריה שנמכרה לאמה יוצאה בסימנין.**

[ב] **ואינה נמכרת ונשנית,** אם אביה מכרה פעם אחת והשתחררה, אינו יכול לשנות ולמכור אותה לאדם אחר.

[ג] **ומפדין אותה בעל כורחו,** כפי שיבואר להלן.

מה שאין בן עבד עברי, שאינו יוצא בסימנים, והוא נמכר ונשנה על ידי בית דין בגנבתו, (769) ואין מפדין אותו בעל כרחו.

והגמרא דנה בדברי הברייתא:

נתן את הארצות הללו לבני לוט — בעבור אברהם. [על פי רש"י שם, ולשון הרמב"ן שם פסוק י בשם רש"י הנ"ל].

767. לעיל יז א פירש רש"י שמיתת האדון מוציאה באיש בנרצע ואחרים פירשו שמיתת האב מוציאה את העבד אם אין לאדון בן, שהרי עבד עברי עובד את הבן ולא את הבת כדלהלן.

769. על פי שיטה לא נודע למי, וכוונתו: עבד עברי שנמכר על ידי בית דין דומה לאמה העבריה, ששניהם לא מכרו את עצמם אלא אחרים מכרום — אמה עבריה נמכרה על ידי אביה, ועבד שמכרוהו בית דין נמכר על ידי בית

766. עמון ומואב בני לוט קבלו את ארצם לכבוד אברהם, מפני שהיו קרוביו. [רשב"ם על דברים ב ה].

ורש"י כתב: בשכר שלוט הלך עם אברהם למצרים, ואברהם אמר על שרה אשתו "אחותי היא" ולוט שתק ולא גילה שהיא אשתו, לפיכך עשאו הכתוב כאילו הוא בנו, [רש"י דברים ב סוף פסוק ה].

ולאברהם הובטחו ארצות עשרה עמים, ובני ישראל ירשו רק שבעה מהם. ואילו שלשה מהם — קיני קניזי וקדמוני — לא ניתנו לבני ישראל, אלא אחד לעשו. [שהיה מבניו של אברהם] ושנים לעמון ומואב שהיו בני לוט ואף הוא נחשב בנו של אברהם כנ"ל. והקדוש ברוך הוא

אמר מר בבביתא: יש זכויות שנאמרו בעברי שאין אותם בעבריה – שהוא יוצא בשנים וביוכל ובמיתת האדון, מה שאין כן בעבריה.

ורמינהי לכך, סתירה מדברי משנתנו:

שהרי שנינו במשנה: יתירה עליו אמה העבריה, שמלבד זה שהיא קונה את עצמה בשנים וביוכל ובגרעון כסף, היא קונה את עצמה אף בסימנין.

ומוכח שאמה העבריה קונה עצמה בשנים וביוכל. (770) (771)

ומכאן יש סתירה לדברי הבביתא!

אמר רב ששת תירוץ: לעולם אמה עבריה יוצאת בשנים וביוכל ובמיתת האדון, והבביתא שאמרה אינה יוצאת בהם, מדברת בכגון שהאדון יעדה לו לאשה, והרי היא אשתו, ואינה יוצאת ממנו אלא בגט. (772)

ומקשינן על דברי רב ששת: אם אכן מדובר כשיעדה, פשיטא! והרי גיטתה בעיא! פשוט הדבר שאינה יוצאת ממנו אלא בגט, כמו כל אשת איש! ולשם מה הוצרך התנא להשמיענו דין זה?

ומתרצינן: יש חידוש בדבר: מהו דתימא, לא ליבטלה הילכתא מינה. שמא היית אומר שלא יתבטלו הלכות אמה עבריה ממנה אף

יוצאים במיתת האדון. ואם כן משמע שהגמרא אינה מקשה ממיתת האדון, אבל לעיל טז א מבואר בפירוש שאמה יוצאת במיתת האדון. והרש"ש מביא שהבביתא המובאת בגמרא שנויה בספרי ושם במקום מיתת האדון מוזכר גרעון כסף. עיין שם. ולפי זה לשון רש"י מדויק שכתב כאן: "יתירה עליו אמה העבריה – אלמא כל הגי' איתנהו בה". וראה להלן הערה 772.

772. קשה: והרי למרות שהאדון יעדה בכל זאת אם מת היא יוצאת מרשותו, שהרי אשה קונה את עצמה במיתת הבעל! ומדוע שנינו "מה שאין כן בעבריה [שאינה יוצאת במיתת האדון]"?

ותירץ הרש"ש: אם ימות בלא בנים אינה יוצאת מרשותו, שהרי היא זקוקה ליבום. ואף על פי שגם בעבד עברי יש אופן שאינו יוצא מרשות האדון כגון שיש לאדון בן ועבד עברי עובד את הבן. צריך לומר בדוחק שמיתת האדון שהוזכרה בעברי היינו בנרצע. שאינו עובד אפילו את הבן. [ועיין לעיל הערה 767].

דין. ובאמה לא נתנה התורה כח לאביה למכרה יותר מפעם אחת. אבל בעבד התורה נתנה לבית דין כח למכרו פעמיים [ובמוכר עצמו אין חידוש בכך שנמכר ונשנה, כיון שאין מוכרים אותו בעל כרחו, ואין זה דומה לאמה שנמכרת בעל כרחו]. [ובהכרח הבביתא אינה מדברת אלא באמה שנמכרה על ידי אביה, שהרי משגדלה אין האשה יכולה למכור את עצמה כמבואר במכילתא על שמות כא פסוק ז. וכדלעיל הערה 542, אבל מהרי"ט במהדורא בתרא דייק מהריטב"א שאשה יכולה למכור את עצמה, ועיין הערות המהדיר על מהרי"ט].

ותוספות הרא"ש וריטב"א הבינו את דברי הבביתא באופן אחר, [עיין תוספות הרא"ש להלן ד"ה מכלל שנשאר בצריך עיון. ועיין ריטב"א ד"ה ואינה נמכרת].

770. מדוע הגמרא הוצרכה להוכיח זאת ממשנתנו? והלא בתורה עצמה מפורש שאמה יוצאת בשש וביוכל! עיין רשב"א ומהרי"ט.

771. במשנה לא הוזכר שעבד ואמה העבריה

לאחר שיעדה, ואם רצתה יכולה לצאת באחת היציאות הללו, בלא גט. לפיכך **קא משמע לך**, השמיענו התנא שאינה יוצאת אלא בגט. (*772)

ומקשינן על דברי רב ששת: מאחר שמדובר בכגון שיעדה, **אי הכי**, אם כן יש להקשות:

הרי בהמשך הברייתא שנינו: "ויש [זכויות שנאמרו רק] בעבריה — שהרי עבריה יוצאה בסימנין".

ומאחר שלדברי רב ששת תחילת הברייתא דברה בכגון שיעדה, אם כן משמע שאף הסיפא מדברת ביעדה.

ואם כן, קשה: **אמאי** [למה] היא **יוצאה בסימנין**? הרי כיון שיעדה לו לאשה, הרי היא אשתו, ואינה יוצאת אלא בגט!

ומתצינן: **הכי קאמר**, כך התכוון התנא לומר בסוף הברייתא:

ויש בעבריה — שהרי אם **אם לא יעדה לו לאשה** — **יוצאה אף בסימנין**.

כלומר, אמנם בתחילת הברייתא מדובר בכגון שיעדה, אבל בסיפא אמר התנא, שיש זכות בעבריה שאין בעברי, בכך שאם לא יעדה, הרי היא יוצאת בסימנים.

והגמרא ממשיכה לדון בדברי הברייתא:

שנינו בברייתא: **ואינה נמכרת ונשנית**, מה שאין כן בעברי.

ומדייקנן מדברי הברייתא: **מכלל דברי הברייתא אתה למד, דעבד עברי נמכר, ונשנה**.

ומקשינן: **והתניא**, והרי שנינו בברייתא אחרת להיפך:

נאמר [שמות כב ב] בענין גנב: "שלם ישלם [את הגנבה. ו] אם אין לו, ונמכר [לעבד] בגנבתו".

והמילה "בגנבתו" מיותרת היא. (*773) ודרשו ממנה בברייתא שלשה דברים:

עוד כתב הרש"ש שהברייתא המובאת בגמרא כאן שנויה בספרי, ושם במקום מיתת האדון מוזכר גרעון כסף. ולפי זה מובן שאמה שהתייעדה אינה יוצאת בגרעון כסף. ולא קשה כלום. [עיי' תירוצים נוספים במפרשים והובאו בבירורי השיטות].

ולפי הגירסא שלפנינו קשה: מדוע לא שנינו כאן גרעון כסף? ועיי' רשב"א, שיטה לא נודע למי, ומהרי"ט.

[ולפי גירסת הספרי יש לומר שלא שנינו מיתת האדון מפני שיש אופנים שאינה מוציאה בעברי, כגון שיש לו בן וכו"ל. ועיי' במפרשים שדנו מדוע לא הוזכר כאן שאמה אינה נרצעת].

*772. יעוד הוא דין מחודש, שמועיל אפילו בעל כרחו של האב, ואינו כקידושין שאינם מועילים בזה כלל אלא מדעת האב, ולפיכך היה עולה בדעתנו לומר ש"אין לך בו אלא במה שנאמר בו בפירוש בתורה דהיינו באמה עבריה שלא יצאה לחרות. אבל משהגיע זמן שראויה לצאת לחרות הרי היא יוצאת מן היעוד, [ריטב"א, ועיי' מהרי"ט ושיטה לא נודע למי].

773. יש שלשה יתורים במלה זו: [א] המלה כולה מיותרת, מפני שהיה אפשר לומר "ונמכר בה" והיינו מבינים שהכוונה

[א] הכתוב בא לומר שאדם נמכר לעבד רק "בגנבתו" — כדי לשלם בדמי מכירתו את דמי הגנבה שגנב. ולא בכפילו!

שאם יש לו ממון לשלם את דמי הגנבה עצמה, אלא שאין לו ממה לשלם את תשלומי הכפל המוטלים עליו, (774) אינו נמכר לעבד כדי לשלם.

[ב] דוקא "בגניבתו" הוא נמכר, ולא בזממו!

דהיינו, עד שקר שהעיד על חברו שגנב, והוזם העד, ומוטל עליו לשלם "כאשר זמם לעשות לאחיו", אם אין לו ממה לשלם — הוא אינו נמכר.

[ג] "ונמכר בגניבתו" — משמע שנמכר פעם אחת בלבד.

מלמד הכתוב, כיוון שאדם נמכר לעבד פעם אחת — שוב אי אתה רשאי למוכרו פעם נוספת. (775)

ומדברי הברייתא הזאת עולה שעבד עברי אינו נמכר ונשנה. וזה סותר לדברי הברייתא דלעיל, ששנינו בה שדוקא אמה העבריה אינה נמכרת ונשנית, מה שאין כן עבד עברי! (776)

אמר תירץ רבא: הכתוב "ונמכר בגנבתו" מלמד שימכר מכירה (776*) אחת עבור גנבה אחת, ולא שתי מכירות עבור גנבה אחת.

כלומר, מי שגנב ממון רב, וגופו אינו שוה (777) כשיעור כל גניבתו, אינו נמכר פעם אחת עבור חצי גנבתו, ופעם שניה עבור חציה השני.

לגנבה. [ב] כשהכתוב פרט "בגנבתו", היה יכול לומר "בגנבה". ואין צורך להדגיש "בגנבתו". [ג] הכתוב יכל לומר "בגנבו" ולא היה צריך לומר "בגנבתו".

לפיכך הברייתא דורשת מכאן שלשה דברים [ריטב"א].

774. גנב משלם כפל לבעלים שנאמר [שמות כא ו]: "אם ימצא הגנב ישלם [פי] שנים".

775. הגמרא הבינה לעת עתה, שהברייתא דייקה מהמלה "ונמכר" שמשמעותה מכירה אחת בלבד. רש"י. [ולמסקנת הגמרא דרשו "ונמכר" — פעם אחת "בגניבתו" — בגניבה אחת, ומכאן שאינו נמכר פעמיים עבור גניבה אחת, אבל נמכר פעמיים עבור שתי גניבות. תוספות בשם רש"י. אך ר"י חולק על רש"י].

776. הקשו המפרשים: הברייתא הזאת מדברת על עבד שמכרוהו בית דין בגנבתו. ובוזה התחדש שאינו נמכר וחוזר ונמכר על ידי בית דין. אבל מוכר עצמו יכול למכור את עצמו כמה פעמים,

ואם כן קשה: מדוע לא נתרץ שהברייתא דלעיל שאמרה שעבד עברי נמכר ונשנה דברה במוכר עצמו, ואין זה סותר את הברייתא השניה כלל? ויש לומר: הברייתא משוה בין עברי לעבריה, ומאחר שמכירת האמה נעשית על ידי אביה ולא על ידי עצמה, אם כן גם העבד שהוזכר כאן מכירתו נעשתה על ידי אחרים ולא על ידי עצמו. [על פי שיטה לא נודע למי כנ"ל הערה 769. ונראה שהתכוין לתרץ על קושית המפרשים הנ"ל, והריטב"א תירץ: מאחר ששנינו "מה שאין כן בעברי" כל עבד עברי במשמע. בין שמכרוהו בית דין ובין שמכר את עצמו. ועיין תוס' הרא"ש ומהרי"ט].

776*. מכירה אחת היינו מכירה לשש שנים. שהרי עבד עברי שמכרוהו בית דין יוצא בשש כדלעיל יד ב. וכן מוכח מרש"י להלן ד"ה ולא חציו.

777. כלומר: אם ימכר לשש שנים אינו שוה אלא חצי גנבה. כנ"ל בהערה הקודמת.

אבל מי שגנב פעמיים, הרי זה נמכר מכירה אחת עבור הגנבה האחת, ומכירה שניה עבור הגנבה השנייה. ולגבי כל גנבה וגנבה מתקיים "ונמכר [פעם אחת בלבד], בגנבתו [האחת]" (778).

לפיכך, לא קשיא, הברייתות אינן סותרות זו את זו, כי —

כאן, בברייתא ששנינו שאינו נמכר ונשנה מדובר בגניבה אחת, ובזה שנינו אינו נמכר פעמיים עבור אותה גנבה.

ואילו כאן, בברייתא ששנינו נמכר ונשנה, מדובר בשתי גניבות, והרי זה נמכר פעם אחת עבור כל גנבה וגנבה.

ולדעת רבא "בגנבתו" משמע במעשה גנבה אחד. ואפילו אם גנב פעמיים סכום של מנה מאותו אדם, ועמד בדין על שתי הגנבות כאחת, והתחייב בבת אחת לשלם שני מנים, בכל זאת כל מנה ומנה קרוי "בגנבתו". והרי זה נמכר פעם אחת עבור המנה האחד, ופעם שניה עבור המנה השני.

אמר הקשה ליה אביי לרבא: הרי "ונמכר בגניבתו" — טובא משמע!

אם עמד הגנב בדין אחד על הרבה גנבות שגנב מאותו אדם, הרי כולן נקראות

"בגנבתו", מאחר שהתחייב בבת אחת לשלם לגנב על כולן, והרי זה כעין מה שנאמר [יונה ד'] "ובהמה רבה", שהכוונה היא להרבה בהמות. וכן [שמות ז]: "והדגה אשר ביאור", שהכוונה לדגים רבים.

ולפיכך, אין לחלק בין גניבה אחת לשתי גניבות כפי שחילק רבא.

אלא, אמר אביי חילוק אחר:

אדם שעמד בדין פעם אחת על כמה גנבות שגנב מאדם אחד, כולן כאחת בכלל "גנבתו".

ואילו אדם שגנב משני בני אדם, מעמידים אותו פעמיים בדין. וכל גנבה וגנבה בפני עצמה נקראת "בגנבתו". (779)

לפיכך, לא קשיא, הברייתות אינן סותרות זו את זו. כי —

כאן, בברייתא ששנינו בה אינו נמכר ונשנה, מדובר בכגון שגנב מאדם אחד, שאפילו אם גנב ממנו פעמיים, בכל זאת אם עמד בדין על שתי הגנבות כאחת, אינו נמכר ונשנה, מפני שכל הגנבות הללו הן בכלל "בגנבתו", ואינו נמכר שתי פעמים עבור גנבה אחת.

ואילו כאן, בברייתא ששנינו בה נמכר

778. על פי תוספות בשם רש"י.

ור"י בעל התוספות מפרש את דברי רבא באופן אחר:

"ונמכר" — משמע אפילו כמה מכירות. "בגנבתו" — משמע גנבה אחת. פיכך בגנבה אחת הוא נמכר אפילו כמה מכירות עד שישלם את כל הגנבה. אבל בגנבה שניה אינו נמכר כלל.

ובדרך זו מפרש ר"י אף את המשך דברי הגמרא. ועיין ריטב"א.

779. כך פירש רש"י. והוסיף שגם שתי גניבות מאדם אחד, אם גנב ועמד בדין ונמכר וחזר וגנב משיצא חפשי, הרי כל גנבה וגנבה בפני עצמה נקראת "בגנבתו". וראה להלן בהערה הבאה.

ונשנה, מדובר בכגון שגנב משני בני אדם, וכל אחד מהם מעמיד אותו בדין בפני עצמו, וכל גנבה וגנבה בפני עצמה נקראת "גנבתו".

ולפיכך הוא נמכר פעמיים, עבור כל גניבה וגנבה בפני עצמה. (780)

והגמרא מביאה עתה ברייתא נוספת, הדנה

בענין עבד שנמכר — האם הוא חוזר ונמכר:

תנו רבנן: גנב שהיה גניבו אלף זוז, והוא עצמו שוה חמש מאות זוז (781) — הרי זה נמכר, וחוזר ונמכר. (782)

גנב שהיה גניבו חמש מאות, והוא עצמו שוה אלף — אינו נמכר כלל. מפני שנאמר

780. א. כתב רש"י: "והוא הדין אם גנב ועמד בדין, ונמכר וחזר וגנב משיצא חפשי חוזר ונמכר". כלומר: אף על פי שאבוי נקט "משני בני אדם", יש אופן שגם הגונב מאדם אחד נמכר פעמיים — כגון: אם גנב ועמד בדין ונמכר וחזר וגנב.

ודברי רש"י תמוהים: בתחלת דבריו כתב רש"י [ד"ה אלא]: "כאן באדם אחד שעמד בדין בבת אחת אינו נמכר ונשנה וכו' — משמע שאם עמד בדין על כל גנבה בפני עצמה הרי נמכר פעמיים. ואם כן קשה: מדוע בהמשך דבריו כתב רש"י: "אם גנב ועמד בדין ונמכר וחזר וגנב משיצא חפשי חוזר ונמכר"? והלא אפילו אם גנב לפני שנמכר שנית הרי זה נמכר וחוזר ונמכר!

תירץ הרש"ש: אולי רש"י התכוין לומר שעמד בדין ונגמר דינו להמכר. ואין הכוונה שנמכר ממש.

[ולפי זה יש לקרוא את דברי רש"י כך: "אם גנב ועמד בדין ונמכר — דהיינו, שנגמר דינו להמכר — וחזר וגנב", אזי — משיצא חפשי חוזר ונמכר". ובזה מיושבת תמיהת ספר בירורי השיטות, ע"ש].

ועצמות יוסף תירץ: בדרך כלל כאשר נגמר דינו של האדם להמכר בית דין מוכרים אותו מיד, לפני שסיפק לגנוב שנית, לפיכך רש"י נקט שנמכר וחזר וגנב לאחר שיצא לחפשי.

ב. כל זה שיטת רש"י. אבל הרמב"ם [גניבה ג

טן] סובר שכל שגנב מאדם אחד אינו נמכר פעמיים, ואפילו אם גנב ועמד בדין ונמכר וחזר וגנב. ועיין מהרי"ט שהאריך בהסבר סברת רש"י.

ג. שיטת ר"י בעל התוספות: "ונמכר בגניבתו" משמע שימכר אפילו כמה פעמים בגניבה אחת, [כנ"ל הערה 778], וכן לגנב וחזר וגנב מאותו אדם עצמו נמכר עד שישלם לו את כל הגניבות, מפני שכל הגניבות נקראות "גנבתו". אבל בשני בני אדם אינו נמכר וחוזר ונמכר.

ועיין עוד בריטב"א, ובשיטה לא נודע למי.

781. כלומר: עבודת שש שנים שלו שוה חמש מאות זוז. [שמכירת עבד עברי היא לשש שנים].

782. כך גירסת הספרים שלפנינו וכן גרס רש"י. ושאר המפרשים.

והנה, בברייתא דלעיל שנינו שעבד עברי אינו נמכר ונשנה, ולדעת רש"י מסקינן שמדובר בגנב מאדם אחד, וזה שלא כפי ששינונו כאן. [ור"י מפרש את דברי הגמרא לעיל באופן אחר כנ"ל הערה 778].

אבל, הרמב"ם גרס בברייתא שלפנינו: "גניבו אלף ושוה חמש מאות נמכר ואינו חוזר ונמכר" [מובא בהגהות הגר"א כאן]. וזה כמסקנת הגמרא לעיל [לדעת רש"י והרמב"ם] שהגונב מאדם אחד אינו נמכר ונשנה.

בתורה "ונמכר בגנבתו", משמע שכולו ימכר ולא חציו. (783)

ומאחר שעבודת שש שנים שוה אלף זה, ואינו צריך לעבוד אלא חציו, הרי זה אינו נמכר כלל.

אלו הם דברי רבנן.

רבי אליעזר חולק ואומר: דוקא אם היה גניבו כנגד ממכרו [דמי מכירת העבד] ממש, הרי זה נמכר.

ואם לאו, אינו נמכר כלל, (784) בין אם גניבו חמש מאות והוא שוה אלף, ובין אם גניבו אלף, והוא שוה חמש מאות.

783. כלומר: שימכר לשש שנים שזהו זמן עבודת עבד עברי. ולא לחצי הזמן. [על פי רש"י להלן ד"ה ולא חציו].

784. כך הבינו בעלי התוספות את דברי הגמרא ורש"י, [כן מוכח מקושייתם על רש"י בתוספות ד"ה כאן].

אבל, תוספות רי"ד הבין מדברי רש"י שכוונת רבי אליעזר לומר שאינו נמכר וחוזר ונמכר, אבל נמכר פעם אחת.

ותוספות הרי"ד מוכיח שדברי רש"י [לפי הבנתו] נכונים: שהרי אי אפשר לצמצם שהגנבה תהיה בדיוק כנגד שויו של העבד לא פחות ולא יותר, ואם נאמר שלדעת רבי אליעזר אם אין גניבו כנגד ממכרו אינו נמכר כלל [כהבנת תוספות], נמצא שאין גנב נמכר כלל לעבד! אלא, בהכרח צריך לומר שאף לדעת רבי אליעזר הרי זה נמכר פעם אחת אלא שאינו חוזר ונמכר. [ונראה מלשון תוספות רי"ד שהוא למד את דבריו ממה שרש"י כתב שכך גרסין בדברי תנא קמא: "גניבו אלף ושוה חמש מאות נמכר וחוזר ונמכר". ורש"י בא להוציא מגרסת הרמב"ם שגרס "נמכר ואינו חוזר ונמכר", וכן"ל בסוף הערה 782.

ונשאלת השאלה: מה הכריח את רש"י לומר שגרסתו היא הגירסא הנכונה ולא גירסת הרמב"ם?

ומכאן למד הרי"ד, שרש"י סובר שלדעת רבי אליעזר אם גניבו אלף ושוה חמש מאות הוא

נמכר פעם אחת ואינו חוזר ונמכר. ולכן רש"י הוצרך לומר שבדברי תנא קמא גרסין "נמכר וחוזר ונמכר", שהרי אם נאמר כגרסת הרמב"ם "נמכר ואינו חוזר ונמכר", קשה: במה נחלקו רבי אליעזר וחכמים? הלא שניהם אמרו דבר אחד!

ונראה שיש טעות סופר בדברי תוספות הרי"ד וה"דיבור המתחיל" צריך להתחיל "גניבו אלף ושוה חמש מאות נמכר — פירש המורה נמכר וחוזר ונמכר" וכו'. עיין שם].

והנה, בברייתא דלעיל שנינו שעבד עברי נמכר ואינו חוזר ונמכר, ודעת רש"י שמדובר בגונב באדם אחד.

ולפי הבנת הרי"ד בדעת רש"י בהסבר דברי רבי אליעזר, נמצא שהברייתא דלעיל סוברת כדעת רבי אליעזר כאן, שאם גניבו היה אלף והוא שוה חמש מאות נמכר ואינו חוזר ונמכר. [וכן כתב הריטב"א בהסבר שיטת רש"י, ועיין מהרי"ט].

אבל, לפי הבנת תוספות, לדעת רבי אליעזר אם היה גניבו אלף ושוה חמש מאות אינו נמכר כלל, ונמצא שהברייתא דלעיל אינה לא כדברי תנא קמא ולא כדברי רבי אליעזר. שהרי: לדעת תנא קמא הגונב מאדם אחד נמכר וחוזר ונמכר. ולדעת רבי אליעזר אם היה גניבו יותר משויו אינו נמכר כלל!

[ומטעם זה ר"י חולק על דברי רש"י בהסבר הברייתא דלעיל. ומבאר את הגמרא באופן אחר כמבואר לעיל בהערה 778]:

אמר רבא: בהא, במחלוקת זו, זכנחו רבי אליעזר לרבנן, יש לרבי אליעזר פתחון פה וטענה ניצחת כנגד רבנן.

שהרי יש לטעון כנגד דברי חכמים: דמאי שנא, במה שונה ומיוחד גניבו חמש מאות ושוה אלף, דהכל מודים שאין הוא נמכר? — הרי זה משום שיש לדייק מהכתוב "ונמכר בגנתו". ד"נמכר כולו" אמר רחמנא, ולא ימכר חציו בלבד.

ואם כן, הכי נמי, כיוצא בזה יש לדייק ש"נמכר בגניבתו" אמר רחמנא, שימכר עבור כל הגנבה כולה, ולא "נמכר בחצי גניבתו".

ולפיכך, אם היה גניבו אלף והוא שוה חמש מאות, אינו נמכר כלל.

ועתה הגמרא חוזרת לדון בדברי הברייתא דלעיל:

שינונו בברייתא: יש בעברי שאין בעבריה. ויש בעבריה שאין בעברי שאין בעבריה. יש בעבריה שהרי עבריה וכולי, ומפדין אותה בעל כרחו [מה שאין כן בעברי].

והגמרא דנה מה פירוש "בעל כרחו"? בעל כרחו של מי?

ואמרינן: סבר רבא למימר, רבא סבר לפרש, שכוונת הברייתא לומר, שהאמה נפדית בעל כרחיה דאדון.

אמר ליה אביי לרבא: אם כוונתך לומר, שיש לפרש את דברי הברייתא "ומפדין אותה בעל כרחו", שאם האדון מסרב לקבל את כסף הפדיון, נותנים לו אותו בעל כרחו, והרי היא משתחררת בכך — יש לי להקשות על דבריך:

מדוע שינונו "מה שאין כן בעברי"? והרי גם בעברי נותנים לאדון את כסף פדיונו בעל כרחו, והוא משתחרר בכך! (785)

אלא בהכרח, מאי ניהו, מה התכוונת לומר בביאור דברי הברייתא? — דאם אין לנו כסף עבור פדיון האמה, אזי, כתבנא ליה שטרא אדמיה, אנו כותבים לאדון שטר התחייבות לשלם לו את דמי האמה, ונותנים לאדון את אותו השטר, (786) והאדון חייב לקבל את שטר ההתחייבות בעל כרחו,

785. ריטב"א. ואף רש"י רמז לזה.

786. כתב רש"י: "דאי לית ליה גרעונה כתבינן ליה שטרא על דמיה 'ותתנם לו כשתשיג ידה'". ומשמע מלשונו שהאמה היא המתחייבת לשלם את דמיה.

אך זה תמוה, שהרי אמה היא קטנה. ואין לה דעת, ואין התחייבותה התחייבות, ואינה יכולה לכתוב שטר. ואף אם אחר רוצה לפדותה אינו יכול להטיל עליה התחייבות. ואם כן, כיצד יתכן לכתוב שטר על דמיה ולחייבה לשלם? [וכן

הקשה בשיעורי רבי שמואל, אתיות רצ-רצא והניח ב"צריך עיון"].

ונראה שרש"י אינו מתכוין לומר שהאמה עצמה חייבת לשלם את הדמים, אלא הפודה מתחייב לשלם את הדמים בעבורה, וזה נחשב כאילו היא שלמה את הדמים. [וכעין זה במסכת בבא קמא יט ב בענין בהמה שהזיקה שינונו: "אכלה מתוך הרחבה משלמת מה שנהנית, מצדי הרחבה משלמת מה שהזיקה" וכו' ובודאי הבהמה עצמה אינה משלמת כלום, אלא הבעלים משלמים עבור נזיקה].

כאילו הוא דמים גמורים, ולשחררה תמורתו. מה שאין כן בעבד עברי, שאין האדון חייב לשחרר את העבד על ידי קבלת שטר התחייבות על דמיו, אלא רק בקבלת דמים ממש. (787)

ואם כך כוונתך, יש לתמוה על דבריך: **אמאי?** למה האדון חייב לשחרר את האמה על ידי קבלת שטר התחייבות על דמיה, בעל כרחו?

ומשל לקושיה זו: וכי מי שנקיט מרגניתא בידיה — יהיבנא ליה חספא!? האם לאדם האוחז מרגלית בידו, נותנים לו חרס תמורתה?

וכיוצא בזה כאן: הרי האדון אוחז בגוף

האמה המשועבד לו, ואילו אנו באים ונותנים לו שטר התחייבות גרידא על דמיה, שיחסית לאחיותו באמה עצמה, אינו שוה השטר הזה לגביו אלא כחרס בעלמא. ובודאי לא מסתבר לומר שהשטר נחשב לפדיון, כמו נתינת דמי האמה!

אלא, אמר אביי: כך יש לבאר את דברי הברייתא "ומפדין אותה בעל כרחו" — **בעל כרחיה דאב!**

כלומר, אם יש לאב ממון, בית דין כופין אותו לפדות את בתו, **משום פגם המשפחה.**

היות והעובדה שבת המשפחה הזאת מכורה לאמה, מהווה פגם לכל המשפחה כולה. (788)

רש"י בא לומר שאין כופין את האב לשלם את עצם הדמים שקבל עבור מכירת בתו אם אין לו ממון אחר. שהרי התורה התירה לאב למכור את בתו לאמה אם אין לו נכסים. ואין כופין את האב לפדותה אלא אם כן יש לו ממון אחר, כגון: שלאחר שמכרה הרויח ממון, או שהיה לו ממון אחר קודם לכן ומכרה באיסור. [בירורי השיטות].

ומדברי מהרש"א [ד"ה אי הכי, באה"ד] מוכח שפירש שמדובר באב שהיה לו ממון ומכר את בתו באיסור. וכופין אותו לפדותה מאחר שעשה שלא כהוגן. [כך כתב הרמב"ם עבדים ד: "אין אדם רשאי למכור את בתו אלא אם כן העני ואין לו כלום. ואפילו כסות שעליו". ועיין הערת המהדיר על הריטב"א טו ב, הערה 450, בענין מכירה שנעשתה באיסור].

[פירוש נוסף בגמרא — עיין תוספות ותוספות הרא"ש ד"ה אי הכי עבד בשם ה"ר מאיר הלוי].

787. לעיל טו ב אמר רבי שעבד עברי אינו נגאל על ידי קרובים [והיינו בעל כרחו של האדון. כמבואר במאירי שם]. ולהלן כא א הגמרא מסתפקת אם חכמים חולקים על רבי בזה, וכתב הריטב"א [בסמוך בד"ה אלא אמר אביי באה"ד] שמאחר שהגמרא מסופקת אם כן להלכה אינו נגאל בקרובים.

ולפי זה, מה שהבין רבא שאמה עבריה נגאלת בעל כרחו של האדון, היינו על ידי האב ולא על ידי שאר הקרובים. ומכאן מוכח שהאב שגואל את בתו הרי זה כגאולת העבד עצמו ולא כגאולת קרובים, וטעם הדבר: מפני שהאב הוא המוכר את בתו, ולפיכך הרי הוא כבעלים עליה לענין זה, וכשהוא פודה אותה הרי זה כגאולת עצמו. [על פי משנה למלך עבדים ד ב בתוספת ביאור, אבל עיין מנחת חינוך מצוה מג, ועיין שיעורי רבי שמואל אות רצ"א].

788. לשון רש"י: "בעל כרחו של אב — אם יש לו' כופין אותו" וכו'.

ומקשינן על דברי אביי: מאחר שלדברי אביי כופין את האב לפדות את בתו משום פגם המשפחה, אי הכי, אם כן, בענין עבד עברי נמי, היה ראוי שנכפינהו [נכפה] לבני המשפחה שיפדוהו, משום פגם המשפחה! ומדוע שנינו בעבד עברי שאין מפידין אותו

בעל כרחם של בני משפחתו? (789) ומתצינן: אין תועלת בכך שנכפה על בני המשפחה לפדות את העבד, מפני שיש חשש שהדר אזיל, ומזבין נפשיה. שאחר כך העבד ילך וימכור את עצמו שנית. (790) ומקשינן: אם כן, הכי נמי, גם בענין אמה

789. מלשון הגמרא משמע שהגמרא רצתה שנכפה את בני המשפחה שיפדו את העבד. והמפרשים התקשו בדברי הגמרא: [א] אמנם באמה כופין את אביה לפדותה מפני שהוא מכרה, אבל בעבד, מדוע נכפה את הקרובים לפדותו? וכי הם אשמים במכירתו?! והלא הוא זה שמכר את עצמו! [תוספות רי"ד, תוספות הרא"ש, מהרש"א בשם לחם אבירים, מהרי"ט].

[ב] מדוע הגמרא הקשתה שנכפה את בני המשפחה לפדותו? והלא אפשר לכפות אותו עצמו משום פגם משפחה [אם יש לו ממון]! [מהרי"ט].

[ג] לדעת רבי [לעיל טו ב] עבד עברי אינו נגאל על ידי הקרובים, והגמרא להלן [כא א] מסופקת אם חכמים חולקים על דבריו, ואם כן, בודאי להלכה עבד עברי אינו נגאל על ידי הקרובים, וכיצד אפשר לכוף את בני המשפחה לפדות את העבד? והלא הם אינם יכולים לפדותו כלל! [ריטב"א, וכעין זה הקשה תוספות רי"ד].

הריטב"א מפרש את דברי הגמרא בדרך אחרת. ובה מתיישבות שלשת הקושיות הנ"ל: אי הכי, אם כן בענין עבד עברי נמי היה ראוי שנכפינהו לבני משפחה אם אחד מהם מכר את עצמו ויש לו כמה ליגאל שיפדה את עצמו משום פגם המשפחה!

כלומר: הגמרא רוצה שנכפה את העבד בעצמו לפדות את עצמו אם יש לו ממון משום

פגם המשפחה.

וכן דעת תוספות רי"ד ושיטה לא נודע למי, אלא שהם כתבו שצריך לשנות את הגירסא בגמרא, עיין בדבריהם.

אך, מהרי"ט ומהרש"א הבינו את דברי הגמרא כפשוטם, שהגמרא הקשתה שנכוף את בני המשפחה לגאול את העבד [עיין שם], ועיין משנה למלך עבדים ג יד.

790. הקשה בשיטה לא נודע למי: והלא מדובר כאן בעבד עברי שמכרוהו בית דין, [עיין לעיל הערה 776], והוא עצמו לא רצה כלל להמכר, ואם כן מדוע יש לחשוש שאם נפדהו ילך וימכור את עצמו?

ומכאן הוכיח בעל שיטה לא נודע למי, שהגמרא הקשתה שנכוף את העבד בעצמו לפדות את עצמו [כנ"ל בהערה הקודמת]. ולפי זה מובן שמאחר שאינו רוצה לפדות את עצמו בממונו וכפוהו על כך, לפיכך הגמרא תירצה שיש לחשוש שמא הוא יחזור וימכור את עצמו ויטול את הממון שנתן בפדיונו בעל כרחו. [ועיין הערת המהדיר שם בשם יד דוד].

אבל, לפי פירוש זה קשה: מדוע יש לחוש שהעבד יחזור וימכור את עצמו. והלא יחזור ויכפוהו לפדות את עצמו ונמצא שלא ירויח דבר. [ובשלמא אם הגמרא הקשתה שנכוף את בני המשפחה, מובן שיש לחשוש שהעבד ימכור את עצמו על סמך שהם יפדוהו והוא לא יפסיד דבר].

עבריה אין תועלת שנכפה על האב לפדות את בתו, שהרי יש חשש שהדר אזיל, ומזבין לה, שאחר כך ילך וימכור אותה שנית לאמה! (791) ומדוע מפדין אותה בעל כרחו? (792)

ומשנינן: הא קתני הרי שנינו כברייא הזאת בעצמה, שאמה עבריה אינה נמכרת ונשנית.

ולפיכך אין חשש שהאב יחזור וימכרנה לאמה, שהרי אין בידו לעשות כן.

והוינן בה: ומני? מי הוא התנא ששנה כברייא שאינה נמכרת ונשנית? (793)

ומשנינן: רבי שמעון היא, כמבואר כברייא דלהלן:

דתניא: מוכר אדם את בתו לאישות, יכול אדם לקדש את בתו פעם אחת, (794) ושונה. שאם התאלמנה בתו, או התגרשה בעודנה מאורסת, יכול האב לחזור ולקדשה שנית.

וכן, האב מוכר את בתו לשם שפחות, ושונה. שבידו לחזור ולמכרה שנית, לאחר שהשתחררה. (795)

וכן, אדם מוכר את בתו לאישות [מקדש אותה], לאחר שמכר אותה לשפחות, ונשתחררה.

את המעות שבידו, ולא נוכל לחזור ולכופו לפדותה, מאחר שעתה אין בידו מעות.

793. האחרונים הבינו ששאלת הגמרא כאן היא חלק מן התירוץ דלעיל. וכך תירצה הגמרא: "הא קתני אינה נמכרת ונשנית. ומני? רבי שמעון היא." והקשו: מדוע השאלה "ומני" קשורה לתירוץ דלעיל? ועיין בספר בירורי השיטות.

794. [האב המקדש את בתו נקרא מוכר מפני שכסף הקדושין שייך לו כמבואר לעיל ג ב, והברייא כנתה אותו "מוכר" אגב שהוזכר כאן לשון מכירה לשם שפחות].

795. מדובר כאן באדם שמכר את בתו לאמה, והשתחררה לאחר שש שנים או שהגיע היובל ועדיין לא הביאה סימני נערו. אבל אם היא השתחררה על ידי הבאת סימנים אין האב יכול לחזור ולמכרה, וטעם הדבר: שהרי אפילו אם לא מכרה מעולם והביאה סימנים אינו יכול למכרה. שכן שנינו במסכת ערכין [כט ב]: "יכול ימכור אדם את בתו כשהיא נערה [— לאחר שהביאה סימני נערו]? אמרת — ומה מכורה

וכן הקשה משנה למלך [עבדים ד ב]. וכעין זה הקשו תוספות בד"ה אמר אביי. ועיין ספר בירורי השיטות [עמ' קנג מד"ה ובשיטה ואילך].

791. הגמרא הקשתה כך מפני שיש תנאים הסוברים שהאב יכול לחזור ולמכור את בתו שנית כדלהלן בגמרא, וכן פסק הרמב"ם עבדים ד יג. [אבל הברייא שלפנינו סוברת שהאב אינו יכול למכור את בתו ולשנות. כפי שהגמרא מתרצת מיד].

792. קשה: מדוע יש לחשוש שהאב ימכור אותה שנית? והלא בית דין יחזרו ויכפוהו לפדותה! ואם כן מה ירויח ממכירתה? [תוספות].

[ומכח קושיא זו תוספות מביאים פירוש מחודש בהסבר סוגיתנו, ועיין תוספות הרא"ש].
ופני יהושע מיישב את דברי הגמרא כפירוש רש"י [כפי שפרשנו בפנים]: אין מדובר כאן ברשע שיש לו ממון רב ומכר את בתו, אלא באדם שיש לו כדי סיפוקו בלבד, ואף על פי כן כופים אותו לפדות את בתו. ועל זה הגמרא מקשה שיש חשש שמא יחזור וימכרנה ויוציא

אבל האב לא יכול למכרה לשפחות לאחר שמכרה פעם אחת לאישות, והתאלמנה או התגרשה. וטעם הדבר יתבאר להלן.

אלו הם דברי חכמים.

ורבי שמעון אומר: כשם שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר אישות, כך אין אדם מוכר את בתו לשפחות לאחר שמכרה פעם אחת לשפחות, והשתחררה.

נמצא, כי מה ששינונו בברייתא לעיל "אינה נמכרת ונשנית", הרי זה כדעת רבי שמעון. אבל חכמים אומרים, אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות.

והגמרא מבארת את טעם המחלוקת של חכמים ורבי שמעון:

ומחלוקתם של חכמים ורבי שמעון מתבארת בפלוגתא דהני תנאי, בדרשת הכתוב שנחלקו בו התנאים דלהלן:

נאמר [שמות כא] בענין אמה עבריה: "לעם נכרי [לאדם זר] (796) לא ימשול [האב] למכרה, בכגדו בה".

ונחלקו תנאים מה כוונת הכתוב "בכגדו בה":

דתניא: "בכגדו בה" — לשון בגד הוא.

לומר: כיון שפירש [שפרס] האדון את יח-ב טליתו עליה לשם יעודה לאשה, (797) אזי אם לאחר מכן גירשה האדון ממנו בגט, שוב אין האב רשאי למוכרה, דברי רבי עקיבא. (798)

רבי אליעזר אומר: "בכגדו בה" — לשון בגידה הוא.

לומר: כיון שהאב בגד בה, בכך שמכרה לשפחה, אזי אם נשתחררה, שוב אין האב רשאי למוכרה.

ודברי הגמרא צריכים ביאור, שהרי היעוד אינו נעשה על ידי פריסת בגד, אלא האדון אומר לאמה בפני שנים "הרי את מקודשת לי" ומפסיק לנהוג בה מנהג אישות והרי היא מקודשת לו בכסף קנייתה. [ראה להלן יט א-ב] וכתב תוספות רי"ד: "כיון שפירש טליתו עליה — פירוש: לשון "ופרשת כנפך על אמתך" [כלומר: שהבעל דואג ומגן על אשתו] ואין זה לשון חופה, אלא גם הקדושין נקראין כן — שמשעה שקידשה היא נקראת על שמו". [ועיין ריטב"א להלן דה"א אבעיא להו "ואיכא למימר משום דאי ביעוד וכו' ומובא להלן הערה 815. ועיין רש"ש].

798. [רש"י פירש את דברי רבי עקיבא כאן לפי צד אחד בכעית רבה בר אבבה להלן בגמרא.

כבר יוצאה, עכשיו שאינה מכורה [וכי] אינו דין שלא תמכר?!"] [רש"י].

[כלומר: מאחר שאפילו אם לא נמכרה מעולם אין האב יכול למכרה משהביאה סימני נערות. אם כן כל שכן כשכבר נמכרה והשתחררה שאינה נמכרת. שהרי, מלבד זה שאין אדם מוכר את בתו משהביאה סימנים, יש כאן חסרון נוסף: שכבר נמכרה פעם אחת לשפחות. ויש אומרים שאין אדם מוכר את בתו לשפחות אחר שפחות כדלהלן בברייתא. ועיין עצמות יוסף וברורי השיטות].

796. על פי התרגום שם וכן פירש הרמב"ן בדעת רש"י, ועיין עוד ברמב"ן ובאבן עזרא שם.

797. רש"י.